

משיח מן החיים

הרב שלום דובער לויין
מנהל הספרייה

בקובץ הערות ובאורים גליון תשכט בתחלתו האריך ידידי הרה"ח ר' ברוך שי' אבערלאנדער בענין משיח מן החיים דוקא.

וחברו עליו בקובץ אהלי תורה גליון נ, בטענה אשר "לא זכר להביא דברי הרבי מה"מ בסוף המאמר הראשון" (עמ' 4); "ולפלא שלא הזכיר מ"ש כ"ק אד"ש (לקו"ש ח"ב ע' 9-518) שכ"ק אדמו"ר הוא משיח גם אחרי י' שבט, מכיון שתחיית המתים של יחידים תהי' גם לפנ"ז" (עמ' 10); "מעלים עין משיחה הנ"ל לגמרי".

ובגליון נא בתחלתו: "נבהלתי לקרוא ... הרי שיטה זו ה"ה נגד דעתו הק' של כ"ק אדמו"ר מה"מ שליט"א ... החולק על רבו ... עונש הכי חמור בידי שמים ... מאיפה בא קלות באמונת חכמים ... יתמו חטאים ולא חוטאים".

ועד כדי כך הגיעו הדברים, אשר המערכת הוכרחה להתנצל בגליון הבא על הדפסת הדברים האלו ומסיימים בהבהרתם ש"טעות לעולם חוזרת".

אמנם באמת ההיפך הוא הנכון, שכל השיחות של רבנו הקדוש מלאות הוכחות ברורות, כי דעתו הקדושה היא שמשיח מן החיים דוקא, ותקצר היריעה מלפורטם כי רבים הם.

על כן נסתפק בביאור הדברים שבשיחות אלו גופא, שהובאו בקובץ הנ"ל, ואשר רצו הכותבים להוכיח מהן דעתו הקדושה, שמשיח אינו צ"ל מן החיים דוקא.

להלן יבואר איך שבשיחות האלו גופא מבואר באופן ברור, דעתו הקדושה של רבנו, כפירש"י וסייעתו וכפסק הרמב"ם וסייעתו, שמשיח מן החיים דוקא, באין חולק:

(א) את המאמר הראשון שנאמר ביו"ד שבט תשי"א סיים הרבי במלים האלו:

"ונזכה זעהן זיך מיט'ן רבי'ן, דאָ למטה אין אַ גוף ולמטה מעשרה טפחים, והוא יגאלנו".

כעבור שלושה ימים, כ"ג שבט תשי"א, סיפר הרבי באחת השיחות (לקוטי שיחות ח"ב ע' 517):

"שאלו אצלי: כיצד אומר אני שיהי' בקרוב "והקיצו ורננו שוכני עפר" והוא בתוכם והרבי יוציאנו מן הגלות – הרי ה"סדר" הוא: ביאת המשיח וימות המשיח, ורק כעבור משך זמן תהי' תחיית המתים, כך מובא גם בחסידות. המענה על כך הוא: אע"פ שבכלל ה"סדר" הוא – ביאת המשיח, בנין בית המקדש, קבוץ גליות, תחיית המתים, אמנם תחיית המתים של יחידים היתה ותהיה גם קודם".

יש הרוצים לבאר שהמקור לדברים האלו, שיש אפשרות שיקום אדמו"ר לתחיה "והוא יגאלנו", הוא במס' סנהדרין (צח, ב), והיינו לפי המבואר שם שכל תלמיד רואה ברבו שהוא יהי' מלך המשיח, ולפי דברי רב "ואם מן מתיא הוא".

אמנם בשיחה הנ"ל לא הזכיר את הגמ' הזאת, ועפ"י העיון בהמשך דברי הגמ' ועפ"י העיון בדברי המפרשים שם, אין כל קשר בין האמור שם לענינינו.

בגמרא שם מבואר:

"אמר רב אי מן חייא הוא כגון רבינו הקדוש, אי מן מתיא הוא כגון דניאל איש חמודות".

את הדברים האלה אמר רב בצעירותו, בשעה שהי' תלמידו של רבינו הקדוש. ואת דבריו מפרש רש"י:

"אם משיח מאותן שחיים עכשיו, ודאי היינו רבינו הקדוש, דסובל תחלואים וחסיד גמור הוה כדאמרינן בבבא מציעא (דף פה.), ואם היה מאותן שמתו כבר, היה דניאל איש חמודות, שנדון ביסורין בגוב אריות וחסיד גמור היה".

דברי רש"י אלו דורשים ביאור, מהו שפירש "אי מן מתיא הוא" – "אם היה מאותן שמתו כבר", ולא פירש בפשטות "אם משיח מאותן שמתו כבר"?

לכאורה כוונת הגמרא היא, שיכול להיות שיבוא המשיח מאותן שמתו, והיינו שדניאל יקום לתחי' ויגאל את ישראל, וא"כ הי' צריך רש"י לכתוב כאן "אם משיח מאותן שמתו כבר", כפי שכתב בתחלת דבריו "אם משיח מאותן שחיים עכשיו", ומדוע שינה כאן לכתוב "ואם היה מאותן שמתו כבר".

ועוד ממשיך רש"י ומפרש "היה דניאל איש חמודות", ואינו כותב בפשטות "היינו דניאל איש חמודות", כפי שכתב רש"י בתחלת דבריו גבי רבינו הקדוש "היינו רבינו הקדוש", ומהו א"כ שפירש כאן "היה".

מזאת למדנו, שרש"י אינו מפרש את הדברים האלו אשר "אי מן מתיא" פירושו שיקום לתחיה ויגאל את ישראל, כי אם הפירוש הוא כך:

בכל דור מכין הקב"ה אחד מבני עלי', שאם הדור יהי' מוכן לכך יבחרהו הקב"ה להיות המשיח. וזהו פירוש "אי מן מתיא" אם היינו זוכין שמשיח יבוא בדורו של דניאל, הוא הי' המשיח. ובלשונו של רש"י "אם היה מאותן שמתו כבר, היה דניאל".

אח"כ מביא רש"י עוד פירוש ע"ז:

"כגון רבינו הקדוש כלומר אם יש דוגמתו בחיים היינו רבינו הקדוש ואם דוגמא הוא למתים היינו כגון דניאל איש חמודות".

והיינו שרב לא בא לזהות כאן את מלך המשיח, כי אם לבאר את תכונותיו ומצבו, שהמשיח יהיה בדוגמת רבינו הקדוש או בדוגמת דניאל איש חמודות.

רואים אנו מכך, שלכל הפירושים ברש"י אינו מפרש אשר "אי מן מתיא הוא" היינו שהמשיח יקום לתחי' ויגאל את ישראל, כי משיח יהי' ודאי מן החיים.

וזהו הטעם שבשיחת י"ג שבט ביאר הרבי את דבריו ש"תחיית המתים של יחידים היתה ותהיה גם קודם", ולא הזכיר את הגמרא הנזכרת "ואם מן מתיא הוא", שלא זהו המקור לדברים האלו.

את המקור לדברים האלו מציין כ"ק אדמו"ר זי"ע בציונים שבשולי המאמר הזה: "במדבר רבה פי"ט, יג". ושם מבואר:

”אמר לו הקב”ה למשה באיזה פנים אתה מבקש ליכנס לארץ ... יאמר אין לדור המדבר חלק לעולם הבא, אלא תהא בצדן ותבא עמהן (לעתיד לבוא – מתנות כהונה), שנאמר ויתא ראשי עם צדקת ה' עשה, לכך כתיב לא תביא את הקהל הזה אלא שיצא עמך (אותו דור שיצא עמכם ממצרים תביאו, וזהו לעתיד – מתנות כהונה).”

והיינו שבעת הגאולה העתידה יקום משה רבינו ויכנס לארץ הקודש בראש דור המדבר.

ואלה הם גם דברי הרבי בסיום המאמר הראשון; שכשם שמשה רבנו יגאל את אנשי דור המדבר ויעלה בראשם לארץ הקודש (אף שכמו דוד המלך, גם משה רבנו, אין הוא עצמו מלך המשיח), כך גם כ”ק אדמו”ר מוהרי”צ נ”ע יגאל את קהל עדת חסידיו ויעלה בראשם לארץ הקודש.

ואם יבוא מאן דהוא לבאר ביאור אחר בדברי המאמר והשיחה הזו; לא עלי היא מחלוקתו, כי כך מבואר ומפורש בשיחות רבות שנאמרו ע”י הרבי במשך כל השנים, כדלקמן.

(ב) ביתר פרטים ביאר הרבי את הדברים האלו בשיחת יום ב' דחה”ש תשי”א (תורת מנחם ח”ג עמ' 150):

בנוגע להסתלקות של משה רבינו (שנזכר לעיל) – מצינו במדרשי חז”ל (ראה במדב”ר פי”ט, יג. וש”נ) שהסיבה לכך שנשאר בחוץ לארץ, היא, בגלל שרצה להשאר עם אנשי דורו, כדי לקחת אותם ולבוא יחד עמהם לארץ ישראל ... וכן הוא אצל כ”ק מו”ח אדמו”ר – משה רבינו שבדורנו – שהסיבה לכך שנשאר לעת-עתה בחוץ לארץ, היא, מפני שאינו רוצה להפרד מהחסידיים המקושרים, ולכן נשאר עמהם, כדי לקחת את כולם – החסידיים המקושרים וגם אלה שיש להם איזו שייכות אליו ... לקחתם יחד עמו לארץ ישראל אל הגאולה השלימה והאמיתית.

(ג) וחזר והדגיש הדבר הזה בשיחות חודש תמוז תשמ”ה (ראה תשורה להתוועדות אגו”ח אור לה' טבת תשנ”ז עמ' 13):

איתא בגמרא (תענית ה, ב) "יעקב אבינו לא מת ... מה זרעו בחיים אף הוא בחיים". וכן הוא בנדוד, שאע"פ שעברו ל"ה שנים מהסתלקותו של כ"ק מו"ח אדמו"ר, מ"מ, מכיון ש"זרעו בחיים" – חסידים שלומדים את תורת החסידות שלו, וממלאים את תקנותיו – הרי "הוא בחיים" נוכח ילך וימשך כל זמן ש"זרעו בחיים" – עד ביאת משיח צדקנו, ועאכו"כ לאחרי ביאת משיח צדקנו, כאשר יקויים היעוד "הקיצו ורננו שוכני עפר" ... ילך כל "חסיד" עם ה"רבי" שלו, ואנו כולנו, וכל אחד מאתו – נלך עם ה"רבי" שלנו, נשיא דורנו, אשר גם עתה הוא בחיים].

ד) באופן ברור ומפורש יותר מבוארת שיטת רבנו הקדוש בזה בלקוטי שיחות חל"ה (עמ' 206 הע' 6):

ולכאורה עכצ"ל שאין דוד המלך בעצמו מלך המשיח שיהי' "נשיא להם לעולם", שהרי תחילת פעולת מלך המשיח תהי' קודם הגאולה, כמבואר ברמב"ם (הל' מלכים פי"א ה"ד), ובודאי קודם תחיית המתים (גם דצדיקים הקמים מיד, כמחז"ל (יומא ה, ב) משה ואהרן עמנו).

והיינו שאע"פ שכאמור לעיל, גם לפני תחיית המתים יקומו יחידים לתחי', כמו משה ואהרן, וכן אולי אפשר לומר על דוד מלך ישראל, מ"מ בודאי לא נאמר הדבר על משיח עצמו, כי הוא יהי' מלך ופועל פעולתו בחיים עוד קודם הגאולה, כמבואר ברמב"ם הנ"ל, וא"כ א"א לאמר שמשיח יקום לתחי' ויגאל את ישראל. ואע"פ שכבר הי' מלך בחיים חיותו בעלמא דין; הנה לא בזה דיבר הרמב"ם, כ"א אשר יהי' מלך עתה קודם הגאולה.

וא"כ ברור דעתו הקדושה, אשר גם דוד המלך וגם משה רבינו, אף שאפשר יקומו לתחי' קודם תחיית המתים, אינם יכולים להיות משיח, שהוא מן החיים דוקא – קודם הגאולה.

ה) ויתירה מזו מבואר בשיחת תזו"מ תנש"א (ס' השיחות תנש"א עמ' 496 הערה 66) שמבאר את דברי הרמב"ם שכותב בהל' מלכים (פי"א) "ואם יעמוד מלך מבית דוד", "היינו שהוא כבר מלך", וא"כ הוא ודאי מן החיים.

ובצילום כתי"ק שבקונ' צדיק למלך ו (עמ' 210) רואים, אשר בתחלה הי' כתוב בההנחה "מאותן שחיינ עכשיו", והגיה רבנו "היינו שהוא כבר מלך", דלא סגי במה שהוא מן החיים, כ"א צריך להיות מלך על ישראל לפני שגואל את ישראל.

ונראה שהמקור לדברי הרמב"ם הם דברי רב נחמן במס' סנהדרין (צח, ב):

"אמר רב נחמן אי מן חייא הוא כגון אנא שנאמר והיה אדירו ממנו ומושלו מקרבו יצא".

ויש לפרש בזה: רב נחמן הי' גדול הדור, בדור השני של האמוראים, והיתה אצלו תורה וגדולה במקום אחד, כמסופר בתענית (ו, א ע"פ הגהות הב"ח) שאמר לו ר' יצחק:

"במה אברכך, אם בתורה הרי יש לך תורה ואם לגדולה הרי יש לך גדולה ואם לכבוד הרי יש לך כבוד ואם בעושר הרי יש לך עושר אם בבנים הרי יש לך בנים כו".

לכן אמר "אי מן חייא הוא כגון אנא שנאמר והיה אדירו ממנו ומושלו מקרבו יצא".

ומזה למד הרמב"ם שגם לפני בחירתו כמשיח צ"ל כבר מלך, ולא סגי במה שהוא מן החיים. וזהו גם הטעם על מה שמספר הרמב"ם שם, כי רבי עקיבא הי' אומר על בן כוזיבא שהוא המלך המשיח, כיון שגם הוא נהג כמלך.

אמנם מזה עצמו למדנו, שאין הכוונה בזה למלך ממש, שיש לו כל דיני מלך המבוארים בפ"א מהל' מלכים, דהיינו שנבחר ע"פ ב"ד של ע"א ונביא ונמשח בשמן המשחה וכו', כ"א כעין רב נחמן שהיתה אצלו תורה וגדולה במקום אחד וקרא על עצמו את הפסוק "והיה אדירו ממנו ומושלו מקרבו יצא".

ומכ"ז רואים אנו שלא סגי במה שהוא מן החיים, אלא צ"ל כלשון הרמב"ם "יעמוד מלך מבית דוד".

(ו) עוד הביאו הכותבים הנ"ל, ממה שאמר רבנו הקדוש בכמה שיחות בשנת תשנ"ב, אשר כ"ק מו"ח אדמו"ר הוא "משיח של

דורנו", ולכאור' דברים אלו תמוהים, שמהו פירושו של "משיח של דורנו", הרי משיח הוא אחד לכל הדורות.

אמנם פירוש הדברים האלו ברור מילולם כאמור לעיל, אשר בכל דור ודור מכין הקב"ה אחד מבני עלי', שאם הדור יהי' מוכן לכך יבחרהו הקב"ה להיות המשיח. ומתאים לדברים המבוארים בגמ' (סנהדרין צח, ב) שכל אחד הי' דורש על רבו:

"מה שמו, דבי רבי שילא אמרי שילה שמו כו' דבי רבי ינאי אמרי ינון שמו כו' דבי רבי חנינה אמר חנינה שמו כו' ויש אומרים מנחם בן חזקיה שמו כו'".

ומפרש רש"י שם "כל אחד הי' דורש אחר שמו".

ודברים אלו מוכיחים דעתו הקדושה שמשח מן החיים דוקא, שבלא"ה לא שייך כל הביטוי של "משיח של דורנו", כי משיח אחד יהי' לכל הדורות.

[מה שהרבי רגיל הי' לדבר על כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע כאילו הוא בחיים, יש בזה אריכות גדולה, ואינה קשורה לנושא שאנו דנים בו כאן. ונקודת הדבר:

כבר ביאר זאת רבנו הקדוש בכמה שיחות, והובא גם לעיל משיחות תמוז תשמ"ה, אשר מה זרעו בחיים אף הוא בחיים – "אע"פ שעברו ל"ה שנים מהסתלקותו של כ"ק מו"ח אדמו"ר, מ"מ, מכיון ש"זרעו בחיים" – חסידים שלומדים את תורת החסידות שלו, וממלאים את תקנותיו – הרי "הוא בחיים". ומיד בהמשך לזה אמר אשר: עאכו"כ לאחרי ביאת משיח צדקנו, כאשר יקויים היעוד "הקיצו ורננו שוכני עפר".

והיינו, שמצד אחד אומרים ש"אף הוא בחיים" ולאידך גיסא אומרים אשר עאכו"כ כאשר יקויים היעוד "הקיצו ורננו שוכני עפר", ואשר לכן נהג רבנו ביו"ד שבט במנהגי יארציית וכו'.

וכעין זה הי' מנהגו הקדוש בלילות הסדר, שהוכן כסא וקערה גם עבור כ"ק חותנו אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע, כי "אף הוא בחיים" ולאידך נהג רבנו הקדוש בהסיבה, שלא כמנהגו בתקופת הרבי הקודם.

ומסופר על כך ב"ימי בראשית" (עמ' 129):

במקומו של האדמו"ר הכ"מ הוכנה הקערה עם הכוסות ומקום להסיבה בלי שום שינוי. כ"ק אדמו"ר שליט"א היסב בשעת שתיית הד' כוסות, ובאכילת ה"כזיתים" וכו'. לאחד מאנ"ש שי' ששאל את כ"ק אדמו"ר שליט"א להטעם שהוא עושה הסיבה, ענה שבנוגע לענינים הנוגעים להלכה הרי "לא בשמים היא" כו'.

ועוד קשור נושא זה לעובדה, אשר רגיל הי' הרבי לכנות את כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע בשם "נשיא דורנו", במשך כל השנים, אף לאחר שעברו יותר מארבעים שנה מעת ההסתלקות ביו"ד שבת תש"י. וגם זהו נושא מיוחד שיש להאריך בו ואין כאן מקומו].

בכל אופן ברור מכל האמור לעיל, אשר (בלי כל קשר לשאר הנושאים הקשורים לזהותו של משיח) נושא זה הוא ברור בשיטת רבנו הקדוש בשיחותיו, מתחיל משיחות תש"י ובכל השנים הבאות, אשר משיח הוא מן החיים דוקא (כפרש"י בגמרא וכפסק הרמב"ם בהלכותיו), והיינו שבכל דור יש משה שבדור שהוא הראוי להיות משיח אם יזכה הדור.

ונסיים בלשון כ"ק אדמו"ר זי"ע בסיום מאמרו הראשון:

"ונזכה זעה'ן זיך מיט'ן רבי'ן, דא' למטה אין א' גוף ולמטה מעשרה טפחים, והוא יגאלנו".

ובשיחה שלאחריה:

"והקיצו ורננו שוכני עפר והוא בתוכם והרבי יוציאנו מן הגלות".

אמן וכן יהי רצון.

בענין הנ"ל

אי"ש היר"א

ראיתי מש"כ ר' פ.ק. בקובץ אה"ת גליון לג (נ) בענין השקו"ט (בקובץ הערות וביאורים גליון תשכט) אם מה שכ' הרמב"ם "נהרג"

הכוונה דוקא נהרג או גם "מת" – כן הוא לשון ר' פ.ק. בגליון הנ"ל. ואינו מדוייק, שהרי עיקר השקו"ט הוא בפ"י וכוונת דברי הרמב"ם במש"כ "אם לא הצליח עד כה" אם כולל מיתה ע"ש]. ומביא מש"כ אדמו"ר ז"ע במאמר ד"ה באתי לגני תשי"א בסופו "ונוכה זעהן זיך מיט'ן רבי'ן דאָ למטה אין אַ גוף ולמטה מעשרה טפחים, והוא יגאלנו", והעיר שהוא "דבר שאפי' תינוקות של בית רבן יודעים זה".

הנה, אפילו תשב"ר יודעים להסתכל במ"מ על אתר שכתבם כ"ק אדמו"ר, שהוא מקור למש"כ בפנים, ולפעמים הסבר למש"כ בפנים – ולפעמים דוקא ע"י ההערות ומ"מ מבינים כוונת הדברים על בורי, ועל נכון.

ובנדו"ד, חבל שלא זכר הר' פ.ק. להסתכל ולעיין בהמ"מ על אתר, וזלה"ק "ראה סו"ס חסידים (הובא בגליון הש"ס לכתובות קג, א). במדב"ר פי"ט, יג". והכוונה שמספר חסידים רואים שהי' ענין גוף גשמי גם לאחר מיתה, וכמובא ענין זה כמ"פ בהשיחות (ואכמ"ל). – וזהו מקור בפנים "דא למטה אין אַ גוף".

ואח"כ מביא כ"ק אדמו"ר בהערה מקור למה שכתוב בפנים "והוא יגאלנו", ממש"כ במדבר רבה, וז"ל שם: "אמר לו הקב"ה למשה באיזה פנים אתה מבקש ליכנס לארץ משל לרועה שיצא לרעות צאנו של מלך ונשבית הצאן, ביקש הרועה ליכנס לפלטרין של מלך, אמר לו המלך אם את נכנס עכשיו מה יאמרו הבריות שאתה השבית הצאן, אף כאן אמר לו הקב"ה למשה שבחך הוא שהוצאת ששים רבוא וקברתם במדבר ואת מכניס דור אחר עכשיו יאמרו אין לדור המדבר חלק לעולם הבא, אלא תהא בצדן ותבא עמהן שנאמר ויתא ראשי עם צדקת ה' עשה לכך כתיב לא תביא את הקהל הזה אלא שיצא עמך".

היינו, שתוכן ענין "והוא יגאלנו" (שכתב במאמר) הוא ע"ד המבואר במדרש הנ"ל שכל נשיא יכנס לא"י (– ענין הגאולה העתידה) עם הדור שלו, אבל אינו שייך למשיח דוקא, וממילא אינו שייך לדברי הרמב"ם ולשקו"ט הנ"ל, וכן מצינו בעוד מקומות שכ"ק אדמו"ר מרמז למדרש הנ"ל – ראה מכ' פסח שני תש"י (אג"ק ח"ג ע' רצד). שיחות יו"ד שבט תשי"ד. ובכ"מ.

ועד"ז הוא ג"כ הכוונה בלקו"ש ח"ב ע' 8-517 בנוגע לתחיית המתים של יחידים – שהעיר הר' י.י.ק. בגליון הנ"ל (ועד"ז מה שהביא "א' מהתמימים" מתורת מנחם ח"א (מש"כ שם ח"ג הוא ט"ס) ע' 100), – שאין המדובר ע"ד משיח שיקום לתחי' קודם תחיית המתים – שזה שולל בלקו"ש חלק ל"ה (ויגש) דלקמן – אלא הכוונה ע"ד הנ"ל במאמר באתי לגני שכל נשיא לוקח דורו לקראת הגאולה, וע"ז מבאר שהגם שתחיית המתים בכלל הוא אחר ביאת משיח, מ"מ תחיית המתים של יחידים שייך ג"כ קודם לזה, וע"ז מביא מכ"מ ששייך ענין תחיית המתים לפני הזמן של התחי' הכללית, אבל לא כתב שם (ולא הביא שום רא' שיתכן) שמשיח יקום לתחי' [ולפי הבנתם שקאי להוכיח ולחדש שמשיח יקום לתחי' – הרי העיקר חסר מהראיות שמביא, שמה הרא' מתחיית המתים של יחידים למשיח? והו"ל להביא ראיות שמשיח יקום לתחי'!]. ומתורץ הערתו של "א' מהתמימים" שכאלו יש איזה קושיא על כ"ק אדמו"ר מדברי הרמב"ם. – ולפ"ז אין מקום כלל לכל השקו"ט שהי' בכמה קובצים לתווך המבואר בלקו"ש ח"ב עם לקו"ש חל"ה (ויגש) הנ"ל.

ומה שהביא ר' פ.ק. מספר השיחות תשנ"ב ע' 111 ("דברים ברורים"), לא הבנתי מה מכוין להוכיח משם, ואולי כוונתו להלשון "ווייל עס ווערט די תחי' אַלס נשמתו דכ"ק מו"ח אדמו"ר בפועל ממש, אַלס נשמה בגוף", אבל אינו מובן מה זה שייך לשקו"ט דידן – אם מיתה מפקיע חזקתו של משיח – שכאן מבאר שנשמתו של "כ"ק מו"ח אדמו"ר" (– היינו נשמתו של משיח) מתלבש בנשמה בגוף – ענין התחי' של נשמתו בגוף גשמי, וזה הרי מבואר בכ"מ שנשמתו של משיח מתלבש בגוף גשמי, אבל עכ"פ זה ברור שצ"ל גוף גשמי, אלא שבבא העת נתלבש בו נשמתו של משיח, אבל מה השייכות לזה שמשיח יקום לתחי'? [וראה מה שאמר בזה הרי"ל שי' גראנער י"א ניסן תשנ"ב (בנאומו ברבים ב-770) בשם כ"ק אדמו"ר זי"ע – וכמפורסם].

– והן הן הדברים שמבואר בלקו"ש חל"ה ויגש (ג) הע' 6 "שנשמת דוד המלך תתלבש במלך המשיח" ע"ש באורך.

ומה דהביא ר' פ.ק. ההע' בשיחות תזריע-מצורע תנש"א, אינו מובן כלל מה יש להוכיח מהתם לנדו"ד, שהרי שם הכוונה פשוטה,

שקאי על דברי הגמרא "אם מן חייא הוא כגון רבינו הקדוש" ומביא דברי רש"י "אם משיח מאותן שחיים עכשיו ודאי היינו רבינו הקדוש", וע"ז כותב בהערה (על התיבות "שחיין עכשיו") "וע"פ פס"ד הרמב"ם (הל' מלכים ספ"א) "ואם יעמוד מלך מבית דוד כו" – היינו שהוא כבר מלך".

והכוונה פשוטה, שבא לחדש ולהוסיף שלא רק שמשיח הוא מאותן שחיין עכשיו, אלא שמשיח כבר יש לו דין מלך, וכמובן מלשון הרמב"ם "ואם יעמוד מלך" – שבשעת "העמידה" נקרא כבר מלך (איך שיהי' הפי' וביאור בזה). וזהו פי' "התיקון" (בשעה שהגי' כ"ק אדמו"ר זי"ע השיחה), שתחלה כתבו להוכיח (גם) מהרמב"ם שס"ל (להלכה) שמשיח הוא מאותן שחיים עכשיו (שדוקא לפי זה מובן הלשון "ואם יעמוד מלך"), והוסיף כ"ק אדמו"ר שמהרמב"ם מוכח עוד יותר, שלא רק שהוא בחיים, אלא שכבר יש לו דין מלך, אבל בודאי שהוא מאותן שחיין עכשיו שזוהו כל תוכן הפנים שעליו קאי ההערה, ולא משמע כלל שבא להוכיח מהרמב"ם שלא כדברי הגמרא שמביא בהפנים [ולהוסיף, שלפ"ד הו"ל להביא המשך הגמרא סנהדרין שם ולהוסיף שכן פסק הרמב"ם וכו'. וכן הו"ל לכתוב בהערה "היינו שהי' כבר מלך", ואין להאריך].

– וכנראה זהו כוונת הרב ב.א. בקובץ הערות וביאורים הע' 10 [ולפלא שהעלים עין הר' פ.ק. כאילו שנעלם מר' ב.א. הערה הנ"ל !]. ולהעיר, שכנראה הבין כן גם הר' י.י.ק. בגליון אה"ת הנ"ל, ורק רוצה לפרש איך יש לו דין מלך ע"ש.

והנה יפה העיר הר' ש.ח. "שהמדובר כאן הוא ענין של הלכה, הנה בדבר הלכה אין לנו להתחשב ברגשי בנ"א... אלא צריכים להתחשב עם המציאות וגדר התורני שבזה". אבל דא עקא, שכמדומני, שכתבתו אינה מבוססת על "המציאות והגדר התורני", אלא ברגשותיו.

דהרי הרמב"ם בא ללמד כאן הלכה, וכותב "ואם לא הצליח עד כה או נהרג בידוע שאינו זה שהבטיחה תורה עליו". שממש"כ "עד כה" מובן שקאי על כל מש"כ לפני זה – היינו "הוגה בתורה ועוסק במצוות כו' ויכוף כל ישראל לילך ולחזק בדקה וילחם מלחמת ה' –) (חזקת משיח) ... והצליח ובנה מקדש במקומו וקבץ נדחי ישראל

(משיח ודאי) "וע"ז כותב הרמב"ם ש"אם לא הצליח עד כה או נהרג" שמוזה מובן, שאפילו אם עשה כו"כ מהדברים שחושב הרמב"ם לפנ"ז, אלא שלא הצליח עד כה – היינו שלא בנה ביהמ"ק במקומו וקבץ נדחי ישראל – אז אינו זה שהבטיחה תורה וכו', הגם שהי' אצלו ה"יכוף" והלוחם במלחמת ה' כו'.

ולפ"ז מובן שאם מת, שאז א"א לו לבנות ביהמ"ק במקומו כו' – הרי זה בכלל "לא הצליח עד כה", ונפקע חזקתו עי"ז [ודלא כמ"ש הנ"ל "כיון שהרמב"ם כתב "אם לא הצליח או נהרג" ולא כתב "מת", הרי לכאורה א"א בשום אופן להפקיע מחזקתו ע"י מיתה על יסוד איזה פירוש שיהי' ברמב"ם כאשר הרמב"ם שכתב ספרו בלשון צחה וברורה השמיטו" – והרי הרמב"ם ברור מללו שנפקע חזקתו ע"י שלא הצליח "עד כה", שהוא ע"י מיתה או אופן אחר וכו' – והאם זה הוא "איזה פירוש שיהי'" גרידא? וכי נאמר שא"א בשום אופן להפקיע חזקת משיח?!. ולפ"ד הרי' ש.ח. אין מוסר כלל מש"כ הרמב"ם "עד כה". וגם אינו מובן מה הלכה בא להשמיענו, שלפ"ד שלא הצליח קאי (רק) על יכוף וילחם – התכונות של חזקת משיח – הרי פשיטא שאז אינו משיח ולא בחזקת משיח ומאי קמ"ל? – וכן יוקשה על דברי ר' י.י.ק. ע"ש. [ולא לחנם (כמה מ)אלה שדנים בסוגי' זו משמיטים תיבות "עד כה" בהעתקתם לשונו הק' של הרמב"ם – דוק ותשכח!].

[ומש"כ ר' ש.ח. שיתכן ענין "יכוף" ע"י שלוחו, אינו מובן כלל. שהרי פשיטא שכן הוא, אבל כאן המדובר שכיון שמת הרי א"א לבצע (בעצמו) המשך הפעולות שכתב הרמב"ם, וממילא הרי הוא בכלל מש"כ אח"כ שהוא "ככל מלכי בית דוד השלמים והכשרים שמתו, ולא העמידו הקב"ה אלא לנסות בהם רבים", היינו שזה גופא הנסיון כיון שיש לו התכונות וכו' של אחד הראוי להיות משיח (מלכי בית דוד הכשרים), ומ"מ כיון שמת נפקע חזקתו – והאם נאמר שהרמב"ם מכויין בזה לאחד שאין לו מהתכונות?].

ולפ"ז מובן ביטול דברי ר' י.י.ק. שהרחיק לכת לחדש חידוש נפלא שגם דוד המלך נשאר ב"חזקת משיח" – וגם לא יתאימו דבריו עם המבואר בלקו"ש חל"ה (ויגש) הנ"ל ששולל שדוד המלך יהי' משיח מזה ש"פעולת מלך המשיח תהי' קודם הגאולה, ... ובודאי

קודם תחיית המתים (גם הצדיקים הקמים מיד...) – ולפ"ד הרי כבר אז התחילה פעולתו של דוד בתור משיח וגם עכשיו הוא בחזקת משיח!

– ולהעיר מלשון כ"ק אדמו"ר (במכ' הנדפס בסוף תשובות וביאורים): "והרי פס"ד ברור הוא ברמב"ם (מלכים ספ"א) ... ש"יעמוד מלך ... וילחם מלחמות ה' (וגם אז אין עדיין ודאות כ"א כשלאחרי כ"ז) הצליח ובנה מקדש במקומו (כי אחר לא יעשה זה) וקבץ נדחי ישראל (כי עד אז עדיין היו פזורים) ה"ז משיח בודאי".

ומה שהקשה הר' ש.ח. שאת"ל ש"מת" נכלל ב"לא הצליח עד כה", למה הוסיף "או נהרג" – הרי אם שאינו מחוייב לקבל ביאורו של הרב ב.א. בזה, אבל הרי יש עוד ביאורים, כמו שהביא שם מספר "הר הקודש", ועוד י"ל בזה (ושערי תירוצים לא ננעלו), אבל מ"מ, אין בזה להוציא מפירושו הפשוט (בפירושו "לא הצליח עד כה") וכנ"ל.

ובפרט ע"פ הידוע בספרים – מובא כמ"פ בשיחות כו' של כ"ק אדמו"ר זי"ע – שבכל דור יש אחד שראוי להיות משיח וכו', והיינו שהוא איש חי בגשמיות וכו' [ראה לקו"ש חכ"ג ע' 395: "שצ"ל איש כפשוטו ברמ"ח אברים"] – ראה בספרי החתם-סופר וכ"ה בשד"ח ובכ"מ (שכבר נלקט בכ"מ) וכו' ואין כאן המקום להעתיק [רק להעיר, שיש שמביאים ראי' משד"ח בפאת השדה מע' א' כלל ע' – אבל דברים אלו לא הובאו בשום מקום בשיחות ואגרות וכו' (שראיתי לע"ע), רק מובא משם בהנודע המבואר שיש אדם חי בכל דור ע"ש (ראה קונ' בית רבינו שבבבל הערה 58), ואין ראי' שכל הדברים שם מקובלים (ובפרט שלא נכתבו הדברים ע"י בעל השד"ח, רק הוא מכ' אליו כמבואר להמעין שם) – והדברים שהועתקו בקונ' הנ"ל וכו' הרי מבואר עד"ז בכ"מ – ואכמ"ל בכ"ז].

לסיכום: לא ראיתי בכל דברי הכותבים השגה על עיקר דברי הרב ברוך שי' אבערלאנדער, רק ראיתי טשטוש ובלבול מיוסד על גשיות וכו' כנ"ל, אבל הרי אין זו דרכה של תורה וכו'. – רק להוסיף, שבודאי יתכן תהליכים בגאולה והתגלות משיח שלא ידוע לנו כעת (לפי הדרגות של בעתה ואחישנה כו'), וכמו שמביאים מכתבי האריז"ל וכו', אבל הרי כ"ז הוא מהדברים סתומים (כדברי הרמב"ם

הידועים), ואנו אין לנו אלא להבין דברי ושיטת הרמב"ם (הלכה) איך שמתפרשים פשוטות דבריו (לפענ"ד), וכן להבין שיטת אדמו"ר זי"ע בזה (בדרך ההלכה) בלי צורך לדחוק בדברי הרמב"ם וכו' [ובפרט שידועים דברי כ"ק אדמו"ר שהפוסק היחידי (בהלכה) בענינים אלו הוא דברי הרמב"ם ולא ספרי מדרש ודרוש וקבלה וכו' ואכמ"ל]. וק"ל.

והנה, בקובץ הערות וביאורים (גליון תשכט) הוסיף הר' ש.ח. ש"אף ששטחיות לשון הרמב"ם "לא הצליח עד כה" ... משמע שמתייחס שלא הצליח בכל פעולותיו של משיח ודאי, דאז הוא לא זה שהבטיחה תורה, אבל כד דייקת שפיר בלשון הרמב"ם, שכתב לפנ"ז "ואם עשה והצליח כו' ובנה מקדש", ועפ"ז לשונו "ואם לא הצליח עד כה" קאי על מש"כ לפנ"ז "ואם עשה והצליח" שההצלחה שם קאי על "יכוף כל ישראל", וא"כ "ואם לא הצליח עד כה" היינו שאין ביכלתו להמשיך ה"יכוף כל ישראל" ... אבל בנוגע להמשך "בנה מקדש וקבץ נדחי ישראל" אין הרמב"ם מתייחס לזה" ע"כ דבריו.

וכל דבריו אינם:

(א) לפ"ד הרי אינו שייך לבטל החזקה של חזקת משיח, והרי כ"ק אדמו"ר זי"ע כותב במכתבו (הנדפס בסוף תשובות וביאורים) "וגם אז אינו בודאות".

(ב) לשיטתו ש"לא הצליח" קאי רק על ההצלחה שנזכר לפנ"ז – הרי אינו מובן כלל הלשון "עד כה", שלפ"ד אין להם ביאור כלל, ואדרבה נותן מקום לטעות! "ולמה להרמב"ם להוסיף מילים" (כלשונו) שנותן מקום לטעות?!

(ג) אפילו לשיטתו ש"לא הצליח" קאי על "הצליח" שלפנ"ז, כנראה יש כאן טעות הפירוש (הפשוט) מש"כ "אם עשה והצליח" – שלפ"ד הר' ש.ח. קאי על מש"כ לפנ"ז – על "יכוף (וילחם?)", וממילא לשיטתו "לא הצליח עד כה" פירושו כמ"ש "שאינן ביכלתו להמשיך ה"יכוף כל ישראל" כנ"ל –

אבל באמת נראה שדעת כ"ק אדמו"ר אינו כן, אלא דעתו שקאי על מש"כ לאחר זה "ונצח כל האומות שסביביו וכו'": ראה לקו"ש חט"ו ע' 305 הערה 49 וזלה"ק ובה"ד שם: יעמוד מלך כו' וילחום מלחמות ה' (סתם) – כולל מלחמת עמלק ולאחר הכרתת זרעו כו' ובמצב דמנוחה –) כו' "אם עשה והצליח ונצח כל האומות שסביביו" – ע"ש. וראה ג"כ לשון כ"ק אדמו"ר (הנ"ל שנדפס בתשובות וביאורים), שמשמע ג"כ ש"הצליח" קאי על לאח"ז ע"ש. [ויל"ע ג"כ בלקו"ש חלק כא ע' 196 הערה 73. חלק כב ע' 19 הערה 58]. – ולהעיר מלשון ספר עץ חיים לר' יעקב חזן מלונדרין – א' מבעלי התוס' – שמיוסד על דברי הרמב"ם "ואם הצליח לנצח כל האומות שבסביביו כו'" ע"ש – שמשמע להדי' כנ"ל [נדפס בפרדס חב"ד גליון 1 ע"ש].

ולפ"ז גם לשיטתו – ש"לא הצליח" קאי רק על "הצליח" שלפנ"ז – הרי לא הצליח פירושו שלא נצח כל האומות שסביביו – אחד מהתנאים של משיח ודאי, ובפרט שמלשון "עד כה" משמע שקאי על כל מה שלאח"ז כנ"ל. ופשוט.

ומש"כ בזה "א' מאנ"ש" בקובץ אה"ת (גליון לד) שמההערה בלקו"ש חל"ה (ויגש) הערה 6 מבואר "שדעתו הק' של כ"ק אדמו"ר ה"ה שלשיטת הרמב"ם זה שדוד המלך אינו יכול להיות משיח ה"ה בגלל שלא עשה פעולות קודם הגאולה ואילו זה שאינו מן אותן שחיין עכשיו אינו מעכבו מלהיות משיח" – הרי הדברים מרפסין איגרא, שהרי זה גופא כוונת ההערה במה שהוסיף "ובודאי קודם תחיית המתים (גם דצדיקים הקמים מיד)", שלא תימא שהגם שפעולת משיח תהי' קודם הגאולה, מ"מ יתכן שדוד יהי' משיח ע"י שיקום לתחי' (קודם תחיית המתים – בתור צדיק שיקום לתחי' קודם) ואז יתחיל פעולתו – לכן שולל זה שפעולות משיח יהי' גם קודם לתחי' של הצדיקים שקמים מיד, וממילא א"א לדוד שיהי' משיח, כיון שעכשיו אינו בחיים!

ישכר דוב קלויזנער

נחלת הר חב"ד – אה"ק

איתא ב"תורת מנחם" תשי"א ח"א (ע' 228): "שאלו אצלי על זה שאני אומר שבקרוב יקויים היעוד (ישעי' כו, יט) "הקיצו ורננו שוכני עפר" והוא – כ"ק מו"ח אדמו"ר – בתוכם. והוא – הרבי – יוציאנו מהגלות – הרי הסדר הוא (כפי שמובא גם בתורת החסידות) שתחילה תהי' ביאת המשיח וימות המשיח, ורק לאחר משך זמן יחיו המתים?

"והמענה על זה: אף שבכללות הסדר הוא: ביאת המשיח, בנין בית המקדש, קיבוץ גלויות ותחיית המתים, מ"מ, תחיית המתים של יחידים כבר היתה, ותהי' גם לפני זה, כידוע כמה סיפורים בש"ס ומדרשים, ומצדיקים שהחיו מתים, וכמארז"ל (ע"ז י, ב) "זוטי דאית בכו מחי' מתים". עכ"ל.

והנה בשבועון "בית משיח" (גליון מס' 10 – ט"ז מרחשון תשמ"ה) מעירים ע"ז (ע' 10): "ואין לתמוה מהרמב"ם הל' מלכים ומלחמותיהם פי"ב סוף ה"ה [טעות כאן, וצ"ל פי"א ה"ד] "ואם לא הצליח או נהרג בידוע שאינו זה שהבטיחה עליו התורה וכו'", כי הרי בעניננו הצליח (ומצליח) ... "מצליח" כי הרי הפעילות והתנופה ל"קבלת פני משיח" נמשכת ביתר שאת ועוז ... ואיש האמת יעיין, ילמד וידע". עכ"ל.

והדברים תמוהים ביותר, וציטטו לא נכון את לשון הרמב"ם, כי כך כתוב ברמב"ם שם: "ואם לא הצליח עד כה או נהרג בידוע שאינו זה שהבטיחה עליו תורה, והרי הוא ככל מלכי בית דוד השלמים והכשרים שמתו". עכ"ל. והיינו שהשמיטו ב' התיבות: "עד כה", שמשמעותן חשובות ביותר.

כי ברגע שכתוב "ואם לא הצליח עד כה", הרי שזה קאי על מ"ש לפניו: "אם עשה והצליח ונצח כל האומות שסביביו, ובנה מקדש במקומו, וקבץ נדחי ישראל, הרי זה משיח בודאי", והכוונה, שאם "לא הצליח עד כה" לבנות את בית המקדש במקומו ולקבץ נדחי ישראל – "בידוע שאין זה שהבטיחה עליו תורה", אפילו שהצליח לפני זה לכוף את כל ישראל ולנצח את כל האומות שסביביו

[חסר קצת...] של עולם, ואז אם יהי' מן המתים יהי' דוד המלך בעצמו או דניאל איש חמודות, ובדורנו רוח אפינו משיח ה' כ"ק אדמו"ר עט"ר. – ועי' גם בתורת מנחם ה'שי"ת (ע' 100): "השי"ת יעזור שיבוא כ"ק מו"ח אדמו"ר, כפי שהוא מלובש בגוף וכו' ויוציאנו מהגלות!".

עשה והצליח

הרב שלום דובער הלוי וויינבערג

שליח כ"ק אדמו"ר – קאנזאס

בהמשך למש"כ הרב ברוך שי' אבערלאנדער בקובץ הערות וביאורים גליון תשכט בפירוש "ואם לא הצליח עד כה או נהרג" – עיי"ש בארוכה – ונשאר בצ"ע אשר לפי ביאורו הי' להרמב"ם לכתוב "שלא הצליח עד כה וכגון שנהרג", וכן בנוגע לשאלתו בנוגע לבן-כוזיבא, עיי"ש, אולי יש לבאר הנ"ל – ועכ"פ בקצרה – ומיוסד על דבריו, כדלהלן.

בה"ג מוכיח הרמב"ם שמה"מ אי"צ לעשות אותות ומופתים וכו' מזה שר"ע וכל חכמי דורו דמו שבן-כוזיבא הוא [בחזקת] מלך המשיח (אשר מעמידים אותו על חזקתו עד לבאופן של ודאות – ועד ל"פקו"נ" (עד דאיתרע לי' חזקתי). והנ"ל נמשך עד שנהרג, ו"כיון שנהרג [ואיתרע לי' חזקתי] נודע להם "שאינו" זה שהבטיחה עליו התורה (והי' זה נסיון וכו', וכמו שממשיך בסוף ה"ד (ואולי גם) לזה ירמזון המשך דברי הרמב"ם בסוף ה"ג, עיי"ש)).

ובה"ד ממשיך הרמב"ם לבאר איך יודעים אשר "הוא הוא" וכל הדרכים שיוודעים "שאינו": "ואם יעמוד מלך מבית דוד, הוגה בתורה ... ויכוף ... וילחם מלחמת ה' [ועדיין עומד באמצע מלחמותיו וכמו בן-כוזיבא], הרי"ז [רק] בחזקת שהוא משיח". [אבל] אם עשה ["מעשה" – מל' כפי, "ויכוף"] והצליח [בשלימות במלחמותיו, וכבדפוס רומי ואמשטרדם וכת"י תימן]: "אם עשה והצליח ונצח כל האומות שסביביו", וגם] ובנה מקדש במקומו וקבץ נדחי ישראל, הרי"ז [ההוכחה אשר הוא הוא] משיח בודאי".

והיינו אשר בכדי לידע שזהו מלך המשיח יש ג' תנאים:

- (1) זהותו – "מלך מבית דוד". (2) אישיותו – "הוגה בתורה".
- (3) פעולותיו שנחלקות לשתיים – א) "יכוף" ו"לוחם" עושהו ל"חזקת משיח", ב) מצליח בשלימות במלחמותיו, ולאחרי זה "בנה וקיבץ" עושה ל"משיח ודאי".

ולאחרי שמסיים הרמב"ם בהפעולות שמוכיחות על "משיח בודאי", ממשיך על התוצאות – שהעולם כולו יתוקן "לעבוד את ה' ביחד, שנאמר "כי אז אהפוך וגו'".

ושוב חוזר לבאר מה שכבר התחיל לבאר (אבל רק בדרך אגב ובקצרה) בה"ג איך יודעים "שאינו", "ואם לא הצליח עד כה" [היינו שאף שהצליח בפעולות "בחזקת משיח", עדיין חסרו אצלו ההצלחה בהפעולות ד"עד כה" – שלימות הנצחון, ובנין ביהמ"ק וקיבוץ גלויות שעושהו ל"משיח בודאי", והראי" ע"ז ש"אינו" הוא שהרי מת (שבאל"כ אפשר שהוא עדיין באמצע וכו') בעוד שלא הצליח "עד כה" [או שנהרג [כמו בן-כוזיבא, והיו יכולים לחשוב אשר באם לא נהרג הי' כן מצליח להמשיך ולסיים עד לקיבוץ גלויות, הנה, בין כך ובין כך] בידוע 'שאינו' זה שהבטיחה עליו תורה, [מאחר שבפועל – ולא איכפת מאיזה סיבה שתהי' – לא בנה וקיבץ, אלא:] וה"ה ככל (1) מלכי בית דוד (2) השלמים [בעבודתם הפרטית – "הוגה וכו' כדוד"] (3) וכשרים [בפעולתם כמלך – "יכוף, וילחום" (חזקת משיח שבדורם)] שמתו".

וממשיך הרמב"ם לבאר "למה עשה ה' ככה?" – משום שזהו נסיון: "ולא העמידו הקב"ה אלא לנסות בו רבים, שנאמר, ומן המשכילים יכשלו לצרף בהם, ולברר וללבן [האם לא יפגע זה בתו"מ וכו' שלהם ויתר ע"כ: אי"ז רק "נס" מלשון נסיון, אלא גם מלשון "הרמה", שפועל בהם צירוף, בירור וליבון, עד שממהר ביה"מ:] עד עת קץ..."

וכהוכחה ע"ז (שאי"ז רק ענין שלילי, ח"ו, נסיון וכשלון, אלא) שזהו (גם) הרמה ובירור וליבון והכנה לגאולה, ממשיך הרמב"ם שאפילו מציאות כה מוזרה של משיח שקר וכשלון באמת (עיי"ש) וגם "של זה הישמעאלי שעמד אחריו, אינן אלא ליישר דרך למה"מ". וא"כ כש"כ וק"ו שכשהמדובר באלו שחזקת משיחותם אמיתי והם

מ"מלכי בית דוד השלמים וכשרים", שזהו גם ענין חיובי – בירור והכנה וכו' לביה"מ, במהרה בימינו ממ"ש.

בין נהרג בבי"ד, לנהרג במלחמה במשנת הרמב"ם

הרב נחום גרינוואלד

באסטאן – מאס.

בהל' מלכים (פי"א ה"ט, לפי מהדורת קאפח) "ואם לא הצליח עד כה או נהרג בידוע שאינו זה שהבטיחה תורה עליו והרי הוא ככל מלכי בית דוד השלמים והכשירים שמתו. ולא העמידו הקדוש ברוך הוא אלא לנסות בו רבים, שנאמר: ומן המשכילים יכשלו לצרף בהם לברר וללבן עד עת קץ כי עוד למועד". וכבר דנו רבים בפשר הלכה זו, ובמיוחד מאמרו של ידידי הרב ברוך שי' אבערלאנדער. והכל נסוב לברר וללבן משמעו של הביטוי המיותר לכאורה, "או נהרג", הלא כבר נכלל עניינו במלים: "ואם לא הצליח", ולשם מה מפרט הרמב"ם "או נהרג", כסוג מיוחד של אי-הצלחה?

ונראה לי לבאר דברי הרמב"ם באופן אחר. נראה, שהכוונה ב"או נהרג", אינה רק לבאר את השיעור והגדר אימתי מתגלה באופן וודאי, שזה שהוא בחזקת משיח לא הצליח. אלא, הוא רוצה לבאר בזה שלמרות שלא הצליח ונכשל, עד שנהרג; בכל זאת, אין הדבר מהווה משום פריצת גדר וסטיה ועדיין הוא במסגרת הרצוייה: "ככל מלכי בית דוד השלמים והכשירים שמתו".

והביאור בדבר: בהלכה שלאח"ז ממשיך הרמב"ם: "אף ישוע הנוצרי שדמה שיהי' משיח ונהרג בבית דין כבר נתנבא בו דניאל שנאמר ובני פריצי עמך ינשאו להעמיד חזון ונכשלו". היינו ששיטת הרמב"ם שישוע הנצרי נהרג בבית דין (וזהו חידוש גדול שלא כפי הדעה הרווחת שצלבנו אותו הרומאים עפ"י המלצת החכמים. ובכלל יש להרמב"ם שיטה מיוחדת בייחוסו וכו' של ישו כמבואר באגרת תימן. ובוודאי הי' לו מקורות מדרשיים שאינם לפנינו). הרי, שייכתן סוג של נהרג שהנהרג אינו בכלל ה"כשירים" אלא שהוא מ"פריצי

עמך". בניגוד לזה מדגיש הרמב"ם בהלכה שלפני זה, שאע"פ שיש נהרג, כפי שהוא יכתוב להלן, שאכן מהווה הירוס וחורבן, הרי אין הדבר נכון בכל מצב שיש נהרג, אלא, כמו בבר כוכבא, שהוא שלם וכשר.

אולם זה עצמו צריך עיון, מה ההבדל ביניהם? במלים אחרות: כיצד ניתן להבחין בין נהרג פסול, לבין נהרג כשר? יתר על כן, הרמב"ם ממשיך בהלכה זו: וכי יש מכשול גדול מזו [של ישו]? שכל הנביאים דברו שמשיח גואל ישראל ומושיעם ומקבץ נדחיהם ומחזק מצוותן וזה גרם לאבד ישראל בחרב ולפזר שאריתם ולהשפילם". והרי לפום ריהטא הדברים מפליאים: הלא גם בר כוכבא גרם לאבד ישראל בחרב, כמבואר בכמה מקומות (גיטין נז, מדרש איכה, ובירושלמי תענית). הרמב"ם מתארו בהל' תענית (פ"ה הל' ג) "ונלכדה עיר גדולה וביתר שמה והיו בו אלפים ורבעות מישראל ... ונפל ביד הרומאים ונהרגו כולם" ואם כן מדוע אין הוא בגדר מכשול?

אך ההסבר מבואר בלשונו המדוייק של הרמב"ם. אצל בר כוכבא מדייק לכתוב: "שנהרג בעוונות"; לעומת זאת, אצל ישו מדייק לכתוב: "ונהרג בבית-דין". כלומר, שיש הבדל עצום בנסיבות ההריגה של בר כוכבא, שהיתה מתוך מלחמה ובגלל עוונות צדדיים (דהיינו שלא זכו. וכשם שגם בדוד עצמו מצינו ש"חיילי דוד הי' נופלין" מצד דולטוריא שביניהם, אך צבאו של אחאב נוצחין. ירוש' פאה פ"א ה"א, ויק"ר כ"ו ב'), ומפני זה עדיין הוא בגדר מלכי בית דוד הכשירים; כנגד זה, עצם העובדה שישו נהרג בבית דין ולא בגלל המלחמה אלא בגלל הפרת הדת מהווה הוכחה מאין כמוה שהוא מ"פריצי עמך".

זהו שהרמב"ם מדגיש כשמתאר מיכשולו של ישו "וזה גרם לאבד ישראל ... ולהחליף התורה ולהטעות רוב העולם לעבוד אלוקי מבלעדי ה'". דהיינו, שמדגיש שעיקר המכשול היה שהחליף את התורה, נקודה, שכבר התגלתה מיד בעת שנהרג בבית דין ולא בשדה הקרב.

ליתר ביאור, הפרק כולו מבוסס על שני יסודות: יסוד חיובי – משיחיותו של בר כוכבא; יסוד שלילי – משיחיותו של ישוע הנצרי.

מבין שניהם, מסיק הרמב"ם מה צריך להיות במשיח ומה לא. מחד, בר כוכבא משמש כדוגמא החיובית, מכיון שחכמי המשנה העידו עליו והם הבית דין; מאידך, ישוע הנצרי משמש כדוגמא השלילית, שלכן "אל יעלה על דעתך שהמשיח צריך לעשות אותות ומופתים... וכיוצא בדברים אלו, שהטפשים אומרים" (וי"ל שהטפשים הם הנוצרים. עיין הל' תשובה פ"ה ה"א: "טפשי האומות ורוב גלמי בני ישראל"; ושם ה"ד: "כמו שבודים מלבם הטיפשים הוברי השמים"; ושם פ"ח ה"ו: "אלו הערבין הטיפשים". הרי שמכנה את האומות והדתות בשם טיפשים).

לפי זה, כאשר הרמב"ם מגיע ל"נהרג" שבזה שווים בצורה החיצונית – בר כוכבא וישו, להבדיל, חייב הרמב"ם להבהיר שעצם ענין של 'נהרג' אינו שום פסול, כמו שביארנו, וזה שקרה בישו, שנהרג – הוא ענין אחר לגמרי.

(ומעניין, שבשני המקרים לרמב"ם שיטה הפוכה. בנוגע בר כוכבא נוקט כשיטת הירושלמי והמדרש – בניגוד לדעת הבבלי הסוברת, שנהרג בבי"ד – שהרומאים הרגו; ובנוגע ישו סובר – בניגוד לידוע, כדלעיל – שהבית דין הרגו).

מעתה י"ל שיעור ההלכה: "ואם לא הצליח עד כה, או נהרג, בידוע שאינו זה שהבטיחה תורה עליו, והרי הוא ככל מלכי בית דוד השלימים והכשירים שמתו". שהמשפט "ואם לא הצליח" בא בעיקר לקבוע שזה סימן "שאינו זה שהבטיחה עליו תורה" והמשפט "או נהרג" בא בעיקר כדי לבאר שבכל זאת "הוא ככל מלכי בית דוד השלימים והכשירים שמתו" עם זה מובן גם מדוע מסיים הרמב"ם במלה "שמתו" ולא "שנהרגו"? כי זה מה שהרמב"ם מדגיש איפוא, שלמרות שנהרג אין בכך כלום, והרי זה כמו שמת, כמשנ"ת.

מלך ש'לא הצליח עד כה או נהרג'

הרב ברוך אבערלאנדער
בודאפשט – הונגרי'

ברמב"ם ה' מלכים פרק י"א סוף ה"ד בהמשך להלכה ש'אם עשה והצליח ונצח כל האומות שסביביו, ובנה מקדש במקומו, וקבץ נדחי ישראל, הרי זה משיח בודאי', מוסיף הרמב"ם קטע שנשמט ע"י הצנזורה (הלכה ט במהדורת קאפח):

'ואם לא הצליח עד כה, או נהרג, בידוע שאינו זה שהבטיחה תורה [עליו](#). והרי הוא ככל מלכי בית דוד השלמים והכשרים שמתו, ולא העמידו הקב"ה אלא לנסות בו רבים'.

ב'הערות וביאורים' גליון טז (תשכט) עמודים 5-16 כתבתי בארוכה לבאר דברי הרמב"ם אלו בגדרי ההלכה וכו'. והנה מאז הופיעו כמה מאמרי תגובה לפרטים מסוימים שכתבתי, אם כי בנוגע לרוב הדברים לא העירו הערות, ושמע מינה דניחא להם.

בשורותי דלקמן אניב על חלק מהדברים התמוהים שנכתבו בקשר להנ"ל, ותן לחכם ויחכם עוד.

"משיח נמצא בעולם בזמן ומקום הגלות"

המלים בכותרת הוא ציטוט מס' השיחות ה'תנש"א ח"ב ע' 496.

כ"ק אדמו"ר זי"ע מבאר שם "שמשיח נמצא בעולם בזמן ומקום הגלות ובמצב של גלות, שסובל תחלואי הגלות", ומתוך הגלות-גולה מתגלה הגאולה וכו' (ההדגשה במקור). ובהמשך לזה מצטט הרבי את הגמ' בסנהדרין (צח, ב) שמספר על סבלו של המשיח, וממשיך הגמרא: אמר רב אי מן חייא הוא כגון רבינו הקדוש, אי מן מתיא הוא כגון דניאל איש חמודות, ומפרש רש"י: "אם משיח מאותן שחיים עכשיו – ודאי היינו רבינו הקדוש דסובל תחלואים וחסיד גמור הוה ... ואם היה מאותן שמתו כבר היה דניאל איש חמודות שנדון ביסורין בגוב אריות וחסיד גמור היה ...".

על המלים הנ"ל מרש"י "אם משיח מאותן שחיים עכשיו" נאמר בהערה הערה 66: "וע"פ פ"ט ד הרמב"ם (הל' מלכים ספ"א) "ואם יעמוד מלך מבית דוד כו" – היינו שהוא כבר מלך".

ובעלון 'אהלי תורה' גליון נ ע' 5 מעיר הר' פנחס קארף: שבפשטות אין להערה שום פירוש שם, כי בהשיחה לא מדובר

אודות זה שמשיח צ"ל "מלך" ואין זה נוגע כלל להענין המדובר שם בהשיחה.

וכל הרואה יתמה! איך זה שלא הצליח להתעמק ולהבין דבר פשוט כזה: הרי אחרי שהרבי קובע "שמשיח נמצא בעולם בזמן ומקום הגלות", הוא מציין בהמשך לדברי רש"י – שאינו מספיק שהמשיח 'נמצא' והוא 'מאותן שחיין עכשיו', אלא שהוא גם מְלֶךְ ומלכותו בכל משלה. ומה לא מובן כלל?!

שוב ממשיך הר' קארף לבאר דברי ההערה שכוונת הרבי כאן לבאר בדברי הרמב"ם שהמשיח לא צריך להיות מן החיים (כך משמע בדבריו, שלא נכתבו בצורה ברורה).

ולא זכר להביא ד' כ"ק אדמו"ר זי"ע שאומר בפירוש בשיחה זו, בקטע שעליה נסובה ההערה: "שמשיח נמצא בעולם בזמן ומקום הגלות ובמצב של גלות, שסובל תחלואי הגלות"! והרי הוא עוקר את הערה 66 משייכותו לפנים השיחה! שהרי לפי זה אין המשיח נמצא בזמן ומקום הגלות ואינו סובל וכו' (דבר שאפי' תינקות של בית רבן לא יסכימו אתו)!

וכל הנאמר בענין זה בחוברת 'האמונה השלמה' ע' 112-114 אינו מובן כלל. וראה בארוכה בס' 'יתבררו ויתלבנו' ע' 74-71 ובהערתי הנ"ל ע' 14 הערה 10.

ולהעיר ממה שהארכתי שם בהערתי ע' 15-13 איזה דין מלך יש למשיח.

"בדבר הלכה אין לנו להתחשב ברגשי בני אדם"

בארוכה יחסית יצא לדון בדברי הרב שלום חאריטאנאוו בקובץ 'הערות וביאורים' גליון יז (תשל) ע' 5-10.

בע' 6 הוא מעתיק את הערה 57 שבלקוטי שיחות ח"ו ע' 32: להעיר מירושלמי סוטה פ"א ה"ח: כתוב אחד אומר כו' שהיו הפלשתיים יראים ממנו .. לאחר מותו כדרך שהיו יראים ממנו .. בחייו. וכיון שבכתוב ממנו הוא הלימוד הנ"ל נאמר (לנוסחת הירוש') – תוד"ה מעבירם שבת נה, ב) וישפוט את ישראל ארבעים שנה, מובן

שזהו [שהי' שופט ובאופן דכ' שנה שלאחרי מותו נכללים ביחד עם כ' שנה שבחיייו – דמורה על איזו השתוות ביניהם – זהו] העיקר (אלא שהי' אפשרי ע"י שהיו הפלשתיים יראים כו'), היינו שהי' כמו בחייו. [וראה תורת מנחם ח"ב ע' 96 וע' 215].

ועפ"ז מוסיף רש"ח דגם משיח שמת יתכן שפעולותיו (יכוף וילחם) נמשכין ע"י אנשים הפועלים בשליחותו וע"פ הוראותיו, וכדבר חי שעוד נתווסף בזה ביתר שאת ויתר עוז. וכיון שהמדובר כאן בדבר הלכה אין לנו להתחשב ברגשי בני אדם, דכאשר מת אין לו אפשרות להמשיך פעולותיו, אלא צריכים להתחשב עם הגדר התורני שבזה, שעדיין יתכן שהיכוף וילחם ימשך.

ולפני שנדון בדבריו מבחינת ההלכה אעיר הערה קצרה: סברא הנ"ל כתבו גם כ"ק אדמו"ר זי"ע באג"ק שלו חי"ז ע' רפ: 'בשים לב שמוסדות ועניני כ"ק מו"ח אדמו"ר קיימים עכשו בכל קצוי תבל, אין מקום לומר ששקע שמשו, שהרי השמש במציאותה תמיד ורק עוברת ממקום למקום...'. ונשאלת השאלה באם סברא זו מתאימה גם בגדרי הלכה וכו' למה מקדים הרבי ומתחיל קטע זו במלים 'ועל דרך הצחות?' ומכאן משמע שאין זה הסבר שמתאימה במציאות תורני הלכתי. (מובן ופשוט שאין 'הצחות' של הרבי בדוגמת הצחות שלנו, אבל הרבי הוא זה שהגדיר אותו בהגדרה זו, לומר שאין זה מגדרי ההלכה. וראה בבטאון 'פרדס חב"ד', א, ע' 117 בשוה"ג). [וכבר העיר הרב י"ד קלויזנר ב'הערות וביאורים' גליון תשטז ע' 41 שהמחבר 'האמונה השלמה' ע' 126 הערה 27 ניסה להתכחש לביטוי זה שנכתבה ע"י הרבי. ויש להוסיף ראייה לדבר: למרות שלשני הציטטות שלפני זה צוינו מקורות (הערות 25 ו-26), הרי לציטוט זה 'במכתבי הרבי' לא צוין מקור, והדבר אומר דרשני!]

ונשוב לדון בדברי הרש"ח: האם באמת ניתן לומר שלמלך דוד עוד היה לו דין מלך הלכתי 20 שנה אחרי מותו? ואיך זה נאמר לאחרי מות דוד (מלכים א ב, יב): 'ושלמה ישב על כסא דוד אביו, האין זה מרידה במלכות? שוב מצאתי דברים מפורשים בזה:

שלמה המלך החכם מכל אדם אומר בקהלת (ח, ח) 'ואין שלטון ביום המות', ומפרש רש"י שם: 'ואין שלטון. של שום מלך, ניכר ביום מותו. בכל מקום אתה מוצא והמלך דוד, וביום מותו ויקרבו ימי

דוד למות [מלכים א ב, א], ולא הוזכר מלכות כאן. ומקורו במדרש קהלת רבה שם עה"פ: א"ר לוי קרוב לחמשים ושתים פעמים כתיב והמלך דוד, כיון שנטה למות כתיב ויקרבו ימי דוד למות, משום ואין שלטון ביום המות. וראה בתורה תמימה עה"פ אות ל. ולפי זה נשאלת השאלה, איך אפשר לתווכן הנ"ל עם הנאמר בירושלמי סוטה שכ' שנה אחרי מותו נחשב כאילו מלך על בניי?

ונראה שהביאור פשוט: ודאי שדין מלך ע"פ הלכה אפשר להיות רק למישהו בין החיים וזה נפסק עם המיתה, שהרי אדם חי – אימתו מוטלת על הבריות, כיון שמת בטלה אימתו (שבת קנא, ב), והרי האימה הוא ענין עיקרי בדין מלך. ראה גם רמב"ם ה' מלכים פ"ב ה"א: '...ומשימין לו אימה ויראה בלב כל אדם, שנאמר שום תשים – שתהא אימתו עליך'. וע"כ אומר המדרש שכיון שהגיע למצב שויקרבו ימי ישראל למות 'לא הוזכר מלכות כאן' [וכפי שרואים במוחש שלמרות הוראות ברורות בכתב ובעל פה מהמלך בנושאים מסוימים הרי לפעמים ברגע שכבר לא מפחדים שהמלך יכעס וכו', מעיזים לפרש דבריו שלא כהלכה ועד להתעלם מהם בזדון וכו']. ולמרות זה כיון שהפלשתים זכרו את דוד ופחדו ממנו אפשר לכתוב עליו שהוא מלך ארבעים שנה, כיון שבדברים מסוימים עוד הרגישו את מלכותו, אם כי ודאי שבאותו זמן כבר לא היה לו דין מלך ההלכתי.

ולגופו של ענין: אינני יודע מה הדמיון בין הפחד מדוד עשרים שנה אחרי שמת ובין המשך הפעילות של 'ויכוף ... וילחם' ע"י אנשים הפועלים בשליחותו וע"פ הוראותיו, הרי בירושלמי נאמר רק שפעולותיו של דוד המלך שהוא בעצמו פעל (ע"י אנשי צבא שלו) בחיים חיותו בעלמא דין זה מה שגרם לפלשתים לפחד עד עשרים שנה אחרי מותו. אבל גם לפי הירושלמי, מיד שהפחד מפעולות אלו פג נפסק מלכותו, למרות ששרי הצבא שפעלו תחת פקודתו של דוד המשיכו לפעול על פי אותם תוכניות ואופנים שרוד לימד אותם וכו'. והרי זה דומה ממש למלך שמת שאנשים הפועלים ע"פ הוראותיו אחרי שמת כבר אינו יכול להיות המשך למלכותו במשך ימי חייו. ולהעיר מההלכה בשו"ע אבהע"ז סי' קמא סמ"א, ומקורו בגיטין כט, ב מידי מששא אית בהו וכו'.

”ככל מלכי בית דוד השלימים והכשרים שמתו”

בהערתי הנ”ל ע’ 6 כתבתי: ולהעיר גם מל’ הרמב”ם שאומר על מלך שלא הצליח ‘והרי הוא ככל מלכי בית דוד השלמים והכשרים שמתו’, למה מוסיף הרמב”ם מלה ומדגיש ‘שמתו’, באם מדובר על מלך שלא הצליח ונשאר בחיים?!

וע”ז העיר הרש”ח שם ע’ 8: לכאורה פשוט שמתו קאי לא על ‘לא הצליח’ אלא על ‘נהרג’. כלומר: דאם ‘נהרג’ הרי הוא ככל מלכי בית דוד השלמים והכשרים שמתו. וק”ל [=וקל להבין].

ואני בער ולא אדע, והרי זהו לשון הרמב”ם: “ואם לא הצליח עד כה, או נהרג, בידוע שאינו זה שהבטיחה תורה עליו. והרי הוא ככל מלכי בית דוד השלמים והכשרים שמתו, ולא העמידו הקב”ה אלא לנסות בו רבים”. האם כוונת הרש”ח לומר שמלך שלא הצליח (אבל לא נהרג) בקשר אליו אין הרמב”ם אומר שהוא ממלכי בית דוד השלמים והכשרים? או אולי כוונתו לומר שמלך שלא הצליח לא העמידו הקב”ה לנסות בו רבים? והרי זה לא ניתן להיאמר וק”ל.

נמחק: עליו

”ואם לא הצליח”

בהערתי הנ”ל ע’ 6 כתבתי לבאר מה פירוש ‘ואם לא הצליח עד כה’, ונשאלת השאלה: אחרי כמה זמן של ‘ויכוף’... וילחם’ אומרים ‘הנה התברר שלא הצליח!’? באם מדובר שהמלך עדיין חי אז עדיין מוקדם מדי להחליט באם הצליח או לא, אולי נחכה עוד שנה, שנתיים ושלוש ואז פתאום יאיר עליו ההצלחה? ובעל כרחך חייבים לפרש מה שנאמר ‘ואם לא הצליח עד כה’ במקרה שהמלך מת, ורק אז כיון שאין לו אפשרות להמשיך בפעולותיו, על כן מתחילים לדון ולבדוק האם הצליח.

וע”ז כותב הרש”ח שם ע’ 5: ולא הבנתי: זה שע”י ‘יכוף וילחם’ הוא נהי’ בחזקת משיח ה”ז לא רק כעין תנאי שבכדי להיות משיח גואלן של ישראל צריכים קודם לעשות פעולות אלו. אלא שפעולות אלו צריכים לכוחות וכשרונות מיוחדים, ובמילא כאשר אנו רואין שמישהו פועל בכיוון זה הוא בחזקת משיח כיון שהכשרונות דיכוף וילחם שייכים למשיח. ועפ”ז תוך זמן קצר יכולים לראות האם יש לו

כשרונות אלו או לא? ומה שייך לחכות שנה או שנתיים אולי פתאום תאיר עליו ההצלחה!

ולמרות האריכות בדבריו אינו ברור כ"כ כוונתו. מהנאמר 'כאשר אנו רואין שמישהו פועל בכיוון זה הוא בחזקת משיח כיון שהכשרונות דיכוף וילחם שייכים למשיח' משמע שאין לנו ענין במה שעושה המלך, העיקר הקובע את גדרי משיח הם הכשרונות שיש/שאין לו, אלא שבדרך כלל א"א לדעת מה הם הכשרונות בלי שעוסק לפועל ב'ויכוף'... וילחם'. ולפי זה יכול שיהיה: 1. מלך שמתחיל לעסוק ביכוף וכו' והנה אנחנו יודעים שאין לו כל הכשרונות וכו' אין לו דין חזקת משיח, אפילו אם מתעסק בכיוון הזה! 2. ואיש מורם מעם שיש לו כשרונות אבל עדיין לא פעל וכו' כבר יש לו דין משיח! ומי יסכים לזה?

וודאי שזה אינו, אלא שבכל מקרה דנים אותו לפי מעשיו שפועל ומצליח, והמעשה הוא העיקר.

"לא הצליח עד כה" – שלא גמר את כל המשימה

בהערתי הנ"ל ע' 7-8 הבאתי פירושו של הרב י"ד קלוזנר שפשטות לשון הרמב"ם משמע שלא הצליח 'עד כה' פירושו שלא הצליח לעשות כל מה שמשיח ודאי עושה, הנאמר לפני זה ברמב"ם. ז"א עצם הדבר שהמלך מת לפני שהספיק לגמור כל מה שמלך בדרגת חזקת משיח ובדרגת משיח ודאי (אפילו באם הצליח חלקית במשימה) צריך לעשות זה מוכיח שלא הוא זה שהבטיחה עליו וכו'.

וע"ז העיר הרש"ח שם ע' 9, ואם הבנתי את דבריו נכון הרי הוא מדייק בלשון הרמב"ם שכתב (הלכה ח אצל קאפח) ש'אם עשה והצליח ונצח כל האומות שסביביו, ובנה מקדש במקומו, וקבץ נדחי ישראל, הרי זה משיח בודאי' ומשמע שב'עשה והצליח' כוונת הרמב"ם ל'ויכוף'... וילחם', ואחרי זה מוסיף עוד כמה דברים שמשיח ודאי עושה. ולפי זה גם הנאמר אח"כ (הלכה ט אצל קאפח) 'ואם לא הצליח עד כה, או נהרג, בידוע שאינו זה שהבטיחה תורה עלי' כיון שהרמב"ם משתמש באותו מטבע לשון ('ואם לא הצליח') הרי גם כאן הכוונה רק ל'ויכוף'... וילחם', היינו שאין

ביכלתו להמשיך ה'יכוף כל ישראל' ואז אין זה שהבטיחה עליו תורה וכו', אבל בנוגע לדברים המיוחדים שמש"ח ודאי עושה ("ובנה מקדש במקומו, וקבץ נדחי ישראל") אין הרמב"ם מתייחס במקרה שלא הצליח.

אבל א"א לקבל פירוש זה ברמב"ם, שהרי נכון שהרמב"ם משתמש בלשון 'ואם לא הצליח' על משקל 'אם עשה והצליח' שלפני זה, ומזה משמע קצת שמדובר במקרה של בחזקת משיח שלא גמר את המשימה של 'ויכוף ... וילחם' לפני שמת (וכנ"ל בארוכה שאחרי שמת נפסק מלכותו), אבל הרמב"ם מוסיף ל'ואם לא הצליח' גם את המלים 'עד כה' שפשטות כוונתו שלא הצליח לעשות כל זה, ז"א כל הנאמר בהלכה הקודמת: דברים שחזקת משיח עושה וכן גם דברים שמש"ח ודאי עושה, ועל כל זה אומר הרמב"ם בהלכה נפרדת (הלכה ט) ש'אם לא הצליח עד כה' הרי זה אינו וכו'. וראה בהערתי הנ"ל ע' 6 הערה 1.

וגם לדבריו יל"ע מה דינו של חזקת משיח שאינו מצליח (ובלשונו: אין לו את הכשרונות) להגיע למצב של 'ובנה מקדש במקומו, וקבץ נדחי ישראל' האם הוא זה שהבטיחה עליו תורה?

העמד משיח על חזקתו?

שוב כותב הרש"ח ע' 7 בנוגע למלך שהתחיל לפעול ב'יכוף ... וילחם' ומת לפני שגמר את ה'יכוף' ולפני שהתחיל בכלל לפעול בגדרי משיח ודאי:

המדובר כאן במי שהוא בחזקת משיח, ובאם אומרים שנתבטל החזקה, כלומר שרוצים להפקיע אותו מחזקתו, הרי להפקיע מן החזקה צריכים ראייה ברורה. וכיון שהרמב"ם כתב 'ואם לא הצליח עד כה, או נהרג' ולא כתב 'מת' הרי לכאורה א"א בשום אופן להפקיעו מחזקתו ע"י מיתה על יסוד איזו פירוש שתהי' ברמב"ם כאשר הרמב"ם שכתב ספרו בלשון צחה וברורה השמיטו. וק"ל [=וקל להבין].

מלשונו משמע שהוא דן מצד גדרי 'חזקה' המקובל בדיני ממונות, וא"כ לפי קו חשיבה זו, נוכל בהחלט להשתמש גם בלשון חז"ל: המוציא מחבירו [את חזקת משיח שלו] עליו הראיה!

והנה מלבד שאין דין חזקת משיח כאן דומה בכלל לדיני חזקה של דיני ממונות, שהרי כאן מלכתחילה מעמיד הרמב"ם את דין 'בחזקת שהוא משיח' לעומת 'הרי זה משיח בודאי'. ז"א שכשהרמב"ם פוסק עליו את דין בחזקת משיח, הרי זה אומר מלכתחילה שאין זה דבר בטוח אלא שלעת עתה הרי זה נראה ככה. משא"כ בדיני ממונות, וכפשוטו. ולהעיר גם מהחקירה באם חזקה הוא דין או בירור, ראה אנציקלופדיה תלמודית כרך א טור תרס ועוד, ואכמ"ל.

ומלבד זאת, אין אנו באים להפקיע המלך הנ"ל מחזקתו בלי ראייה ברורה: שהרי הרמב"ם אומר 'ואם לא הצליח עד כה ... בידוע שאינו זה שהבטיחה עליו תורה', והרי פשטות משמעות הלכה זו הוא, שבלי להתייחס לסיבה למה הוא לא גמר את המשימה הרי אנחנו יודעים שאינו זה שהבטיחה עליו תורה. ואדרבה, להוציא פשטות ההלכה ממשמעו הרי זה צריך ראיות ברורות בגדרי ההלכה! "וכיון שהמדובר כאן בדבר הלכה אין לנו להתחשב ברגשי בני אדם".

"ויכוף כל ישראל . . . וילחם מלחמות"

בהערת הנ"ל ע' 5 שאלתי: באם התיאור של 'באם לא הצליח...' בא בהמשך לתיאור תפקידיו של ה'יעמוד מלך' שבתחילת ההלכה היה לו להרמב"ם לכתוב בשניהם אותו לשון. הרי בתחילת ההלכה הוא אומר 'ואם יעמוד מלך ... ויכוף כל ישראל לילך בה ולחזק בדקה, וילחם מלחמות ה'', בהמשך לזה הוא צריך לכתוב: ובאם לא הצליח לכוף את ישראל לילך בדרכי התורה, ולא נצח במלחמות ה'...'?

וע"ז עונה לי הרב יוסף יצחק קעלער בעלון 'אהלי תורה' גליון נ ע' 9: ו'נהרג' הוא ההיפך מ'נצח כל האומות שסביביו'.

ואינני מבין כלל, שהרי בפשטות: 'לא נצח' הוא ההיפך ד'נצח'?! ושוב פעם נשאלת אותו השאלה ששאלתי שם, למה צריך

הרמב"ם לכנס לפרטים כמו 'נהרג' הרי העיקר הוא ש'לא נצח' ומה זה משנה מאיזה סיבה לא נצח?

האם "דוד מלכא משיחא" היה מלך?

בעלון 'אהלי תורה' גליון נא ע' 5 מעתיק 'א' מאנ"ש' מלקוטי שיחות חל"ה ע' 206 הערה 6:

ולכאורה עכצ"ל שאין דוד המלך בעצמו מלך המשיח שיהי' "נשיא להם לעולם", שהרי תחילת פעולת מלך המשיח תהי' קודם הגאולה, כמבואר ברמב"ם (הל' מלכים פי"א ה"ד), ובודאי קודם תחיית המתים (גם דצדיקים הקמים מיד, כמחז"ל (יומא ה, ב) משה ואהרן עמנו).

אבל ראה ירושלמי ברכות (פ"ב ה"ד) [ועוד מקורות, ששם נאמר שדוד המלך הוא יהיה מלך המשיח]... ויש לומר הכוונה בזה שנשמת דוד המלך תתלבש במלך המשיח, ע"ד הענין ד"משה הוא גואל ראשון הוא גואל אחרון"...

ומסביר הנ"ל: ז.א. שדעתו הק' של כ"ק ה"ה שלשיטת הרמב"ם זה שדוד המלך אינו יכול להיות משיח ה"ה בגלל שלא עשה פעולות קודם הגאולה, ואילו זה שאינו מן אותן שחיין עכשיו אינו מעכבו מלהיות המשיח, וזהו לדעת הרמב"ם!

ואינני בטוח האם הכותב הטריח את עצמו לעיין בדברים שהוא העתיק לפני שהחליט מה שהחליט. הרי דברי הרבי ברור מללו, פעולת מלך המשיח מתחיל קודם הגאולה וודאי קודם תחיית המתים, וא"כ דוד המלך שיקום לתחי' רק מאוחר יותר אחרי שמלך המשיח התחיל לפעול אינו יכול 'לתפוס' את מקומו. וכי אפשר להגיד שדוד המלך 'לא עשה פעולות קודם הגאולה', והרי הוא היה ראש למלכים ולחם מלחמות ה' ולימד את ישראל וכו' וכו' ומשיח צריך להיות דוקא מזרעו וכו', ולא עוד אלא שא' מגדרי המשיח הוא שיהיה 'כדוד אביו'! וכי אפשר להגיד שהוא לא פעל? ובע"כ כוונת הרבי שלמרות שבחיים מלכותו בעלמא דין הוא היה המלך הגדול ולמרות שא' מזרעו ממשיך בזה 'כדוד אביו' ותפקידו 'להחזיר מלכות בית דוד ליושנה הממשלה הראשונה' (ע"ד אנשים הפועלים בשליחותו, ראה

לעיל) – כיון שהוא בעצמו אינו עושה זה, כי אין שלטון ביום המות, בשביל זה רק נשמתו תתלבש במלך המשיח, אבל גדרי המשיח שע"פ הלכה לא יהיו לו.

"והוא יגאלנו"

הערה הנ"ל מלקו"ש חל"ה מסביר גם כוונת כ"ק אדמו"ר זי"ע שאמר על כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ בסוף המאמר הראשון באתי לגני תשי"א (תורת מנחם ח"ב ע' 203) 'והוא יגאלנו', והסביר את כוונתו בשיחת י"ג שבט תשי"א (לקו"ש ח"ב ע' 518-519. תורת מנחם שם ע' 228) שזה אפשרי כיון ש"תחיית המתים של יחידים תהי' גם לפני זה [לפני ביאת המשיח וכו']". ויש שרצו להבין מזה שהרבי אמר כאן "שכ"ק אדמו"ר [מוהרי"צ] הוא משיח גם אחרי י' שבט" (קעלער בעלון אהלי תורה גליון נ ע' 10, ועוד), אבל כנראה לא זכרו את הנאמר בפירוש בהערה הנ"ל בחלק ל"ה שאפילו הצדיקים הקמים מיד וכו' הרי רק נשמתם יכול להתלבש במלך המשיח, אבל משיח שע"פ גדרי ההלכה לא יכול להיות להם. ודברי תורה עשירים במקום זה ובמקום אחר. וכבר ביארו כמה בגליון הזה את כוונת הרבי כמה שאמר "והוא יגאלנו".

אישיותו של המלך המשיח בהלכות מלכים ובהלכות תשובה

הרב דוד פלדמן

א. בנוגע להשקו"ט לאחרונה בנוגע להגדר ד"חזקת משיח" (שאודותיו דן הרמב"ם בפיי"א מהל' מלכים) במצב ההוה – נחלקו כמה מהכותבים לשתי כתות שחלוקות זו מזו מן הקצה אל הקצה:

כת א' אומרת שלא זו בלבד שברגעים אלה לא שייך הגדר ד"חזקת משיח", שאינו אלא במעמד ומצב דנשמה בגוף דוקא (כפי שמפרשים בדברי הרמב"ם), אלא יתירה מזה, שלאחרי שבטלה "חזקת משיח" מצד ענין ההסתלקות, יכול להיות משיח – לדעתם – גם דוד המלך, למשל, והפירוש בדברי הרבי ש"הוא יגאלנו", אינו

אלא שיקום לתחי' מיד ויבוא עמנו (כמו שמשנה רבינו יבוא עם דוד המדבר), ואין הכרח שהוא בעצמו יהי' הגואל.

וכת א' אומרת שלא זו בלבד שבהכרח שהוא בעצמו יהי' הגואל, אלא יתירה מזה, שגם קודם שיקום לתחי' ה"ה "בחזקת משיח" כמקודם, כי ענין ההסתלקות אינו מפקיע ח"ו "חזקת משיח" (כפי שמפרשים הם בדברי הרמב"ם).

ממהלך השקו"ט נוצר הרושם שיש כאן ויכוח בין "לומדים", שמבססים דעתם על דברי הרמב"ם, גם אין הדבר עולה בקנה אחד עם "הרגש חסידותם", לבין "חסידים", שעיקר טענתם על אותם לומדים היא ש"שבקו לחסידותיהו", אלא, כדי שלא יוקשה מדברי הרמב"ם, יכולים ובמילא צריכים לפרש כך וכך.

ואולי יש לתווך ביניהם – כדי להקטין המחלוקת – ע"י דרך המיצוע, שבה יוכלו ללמוד את דברי הרמב"ם הנ"ל כפי שהיו לומדים ולולי הצורך להתייחס למצב ההוה, בד בבד עם תוקף האמונה של חסידים ש"הוא יגאלנו" כפשוטו, שהוא הוא יהי' הגואל.

ב. ובהקדים הבירור באישיותו של מלך המשיח בספר הרמב"ם – שמצינו לכאורה שני תיאורים שונים, שנראים כ"שני משיחים":

בהל' מלכים שם: "מלך מבית דוד הוגה בתורה ועוסק במצות כדוד אביו כפי תורה שבכתב ושבעל פה, ויכוף כל ישראל לילך בה ולחזק בדקה, וילחם מלחמות ה'" (ואח"כ ממשיך בנוגע לפעולותיו – "אם עשה והצליח וכו'").

ובהל' תשובה פ"ט ה"ב: "אותו המלך שיעמוד מזרע דוד, בעל חכמה יהי' יתר משלמה, ונביא גדול הוא קרוב למשה רבינו, ולפיכך ילמד כל העם ויורה אותם דרך ה', ויבואו כל הגוים לשומעו כו'".

ולכאורה תמוה: כאשר הרמב"ם מבאר את הסימנים של מלך המשיח, לידע אם מלך פלוני ממלכי בית דוד הוא "בחזקת משיח", או גם "משיח ודאי" – היתכן שלא מצא לנכון להזכיר את המעלות הנפלאות של מלך המשיח כפי שפסק בהל' תשובה, היינו, שכדי להיות "בחזקת משיח" ועאכו"כ "משיח ודאי", צריך הוא להיות

"בעל חכמה יהי' יתר משלמה, ונביא גדול הוא קרוב למשה רבינו",
ובאם לאו, יודעים מלכתחילה ש"אינו זה שהבטיחה עליו תורה"?!

ופשיטא שאין לומר שבהל' מלכים סומך הרמב"ם על מה
שפירש כבר בהל' תשובה, ואינו צריך להזכיר זאת עוה"פ – כי:

בהל' מלכים מפורש להדיא ש"רבי עקיבא חכם גדול מחכמי
המשנה הי', והוא הי' נושא כליו של בן כוזיבא המלך, והוא הי' אומר
עליו שהוא המלך המשיח".

והנה, דעת לנכון נקל שהתיאור "בעל חכמה כו' קרוב למשה
רבינו וכו'" – מתאים לרבי עקיבא דוקא, ש"כולהו אליבא דר"ע"
(ולמעיר ממנחות כט, ב, שתשש כחו של משה כשראה את גדלותו
של רבי עקיבא בתורה), ולא ל"בן כוזיבא המלך",

– שזהו גם החידוש שבדברי הרמב"ם ש"רבי עקיבא חכם גדול
מחכמי המשנה הי', ו(אעפ"כ) הוא הי' נושא כליו של בן כוזיבא
המלך" (אף שרבי עקיבא הי' גדול ממנו באין ערוך) –

ואם נאמר ש"בעל חכמה כו' קרוב למשה רבינו וכו'" הוא תנאי
באישיותו של משיח – כיצד הי' רבי עקיבא אומר על בן כוזיבא
המלך ש"הוא המלך המשיח", ולא רבי עקיבא בעצמו?!

ג. והנראה לומר בזה:

מבואר בכמה שיחות שביאת המשיח יכולה להיות בשני
אופנים: באופן של "לא זכו", או באופן היותר נעלה – "זכו". ומ"ש
הרמב"ם בהל' מלכים בנוגע לביאת המשיח – ה"ז במדה המוכרחת
שפחות מזה אי אפשר (גם במצב ד"לא זכו"), אם כי יכול להיות
שיהי' באופן נעלה יותר ד"זכו".

ולדוגמא: מ"ש הרמב"ם בהל' מלכים שאין בין העוה"ז לעוה"ב
אלא שעבוד מלכיות בלבד, ומלבד זה יהי' עולם כמנהגו נוהג –
פירוש הדברים הוא שביטול שעבוד מלכיות הוא הדבר המוכרח
שלולי זאת אין זה ימות המשיח, אבל ודאי שיכול להיות מעמד ומצב
נעלה יותר מזה – שינוי מנהגו של עולם ע"י אותות ומופתים, החל
מהשינוי הכי גדול דתחיית המתים (כמבואר בארוכה בהשיחות).

ועד"ז י"ל בנוגע לאישיותו של מלך המשיח:

בהל' מלכים כותב הרמב"ם את הדברים המוכרחים לקביעת זהותו של מלך המשיח, שלולי זה אינו יכול להיות "בחזקת משיח", גם כאשר הגאולה תהי' במצב של "לא זכו".

ואילו בהלכות תשובה מוסיף הרמב"ם עוד ענינים נפלאים באישיותו של מלך המשיח – כאשר הגאולה תהי' במצב של "זכו", שאז יזכו בני" שהמלך המשיח יהי' (לא כמו בן כוזיבא המלך בלבד, אלא) בדרגא נעלית ביותר – "בעל חכמה כו' קרוב למשה רבינו וכו'".

ויש להוסיף בזה:

בהל' מלכים בא הרמב"ם לקבוע את הגדרים שעל פיהם יודעים בני" מיהו מלך המשיח, כלומר, שזהו מצב שיש מקום לספק בדבר, ולכן צריכים לבחון אם ישנם תנאים אלו ואלו, שאז הוא "בחזקת משיח", ואם ניתוספו עוד תנאים ה"ז "משיח בודאי", או להיפך, שיתכן שלאחרי שפלוני הי' "בחזקת משיח", נתבטל הדבר, ונתברר ש"אינו זה שהבטיחה עליו תורה".

משא"כ בהל' תשובה לא בא הרמב"ם לקבוע את הגדרים שעל פיהם קובעים בני" מיהו מלך המשיח,

– שהרי בודאי אין הכוונה שבני" צריכים לערוך "מבחן פומבי" כדי לקבוע האם אכן מלך פלוני הוא "בעל חכמה יתר משלמה, ונביא גדול קרוב למשה" (אם אמנם ימצאו כאלה שיכולים לדון ולהכריע בכגון דא), ואז יכתירוהו למלך המשיח... –

אלא באופן שהתורה – הלכה – קובעת שכאשר תהי' ביאת המשיח (במצב של "זכו"), אזי "אותו המלך... בעל חכמה יהי' יתר משלמה, ונביא גדול קרוב למשה".

ובסגנון אחר קצת: בהל' מלכים נקבעת זהותו של מלך המשיח מלמטה למעלה, שלכן, מלכתחילה יש מקום לספק בדבר, ובידור הדבר כרוך עם תהליך שלם, שיכול להתפתח עד לגמר התהליך, או להקטע באמצע ח"ו. משא"כ בהל' תשובה נקבעת אישיותו של מלך המשיח מלמעלה למטה, שהתורה הודיעתנו שמשיח יהי' כך וכך, ללא קשר עם תהליך מסויים שניתן לשינויים כו'.

ד. ולאחרי הקדמה הנ"ל – נבוא לדון בנוגע להגדרת זהותו של משיח במצב ההוה:

כל הדיון והשקו"ט בפירוש דברי הרמב"ם "ואם לא הצליח וכו' בידוע שאינו זה שהבטיחה תורה עליו" בשייכות למצב ההוה – אינו אלא אם יוצאים מתוך נקודת הנחה שזהותו של משיח מוטלת בספק, ובירורה תלוי בתהליך זה או אחר;

משא"כ כאשר זהותו של משיח ברורה ללא כל ספק, והשאלה אינה אלא מתי יהי זה בפועל ממש ובגלוי לעיני בשר – הרי כל הדיון הנ"ל אינו אלא לפלפולא בעלמא בהל' מלכים.

ה. ובכן:

האמונה של חסידים שהרבי הוא המשיח,

– אמונה שיסודה ושרשה עוד מתחלת הנשיאות, והיתה גם אצל הרביים שלפנ"ז, כידוע (ולמעיר גם מסנהדרין צח, ב – בנוגע לזמן הש"ס) –

אינה בדרך של מלמטה למעלה, דהיינו, שממתינים לראות כיצד תהי' הנהגתו של הרבי ב"יכוף כל ישראל וכו'", וככל שתגדל הצלחתו יגדלו סיכוייו להיות משיח... (שאז הי' מקום לחקירה ושקו"ט בנוגע למצב ההוה);

אמונה היא בדרך של מלמעלה למטה – מצד הודעת התורה, ובפרט ע"י רבותינו נשיאינו בפנימיות התורה, ומהם – בקיצור נמרץ:

לכל לראש – המבואר בדא"ח שמשיח הוא היחידה הכללית דכללות בני [ועליו נאמר "ירום ונשא וגבה מאד", גם ממשה רבינו כו', כיון שמשה שייך למדרגת חי', ומדרגתו של משיח היא יחידה], שעל ידו יהי' גילוי עצמות אוא"ס בכל העולם, דירה בתחתונים, וכו' וכו' – שכל זה שייך לענינו של רבי דוקא. וזהו גם תוכן הענין שנשיא הדור הוא המשיח שבדור, כמוזכר פעמים רבות בשיחות דתקופה האחרונה.

[ויש לומר, שמעלתו של משיח כפי שנתגלתה בפנימיות התורה, באה גם בנגלה – בפס"ד הרמב"ם בהל' תשובה, ששם מפליא במעלתו של משיח (שלא בערך לגבי מ"ש בהל' מלכים) שיהי' "בעל

חכמה כו' נביא גדול כו' ילמד כל העם" – כמבואר בדא"ח שמש"ח ילמד תורה את כל העם, כולל גם האבות ומשה רבינו (ומ"ש הרמב"ם שיהי' "קרוב למשה רבינו", ה"ז רק בנוגע לענין הנבואה כו' – ראה אג"ק ח"ט ע' ריד, ובהנסמן שם) – מצד גודל מעלתו בבחי' היחידה. ואולי י"ל ע"ד הרמז, שענין זה שייך להל' תשובה – "והרוח תשוב גו'", למקורה ושרשה בבחי' היחידה].

והעיקר – בשייכות לנשיא דורנו – המבואר במאמר הראשון שדורנו הוא דור השביעי שעל ידו נגמרת ונשלמת כללות עבודתם של ישראל – לעשות לו ית' דירה בתחתונים – שהותחלה ע"י משה רבינו במ"ת, ומסתיימת ע"י הנשיא השביעי.

ו. והנה, לאחרי שענין זה נגלה לנו ע"י תורת החסידות ונשיאי' – הרי נתברר לנו זהותו של משיח, שהוא נשיא הדור, ושוב אין אנו צריכים לחפש ולבדוק בסימן זה או אחר.

ומעתה נשאר לנו להמתין לביאתו והתגלותו בפועל ממש – שעל זה הודיענו נשיא דורנו בתקופה האחרונה ש"הגיע זמן גאולתכם" ו"הנה זה בא", וכו' וכו'.

וגם ענין זה הוא בדרך מלמעלה למטה:

הידיעה ש"הגיע זמן גאולתכם", היא, לא בגלל שבשלב זה רואים אנו שנתקיימו כל הסימנים שקבע הרמב"ם בהל' מלכים, אלא בגלל שנשיא הדור הודיענו את אשר גלה סודו אל עבדיו הנביאים! – ורק לאחרי זה (וכתוצאה מזה), נמשך הדבר גם בגדרי העולם (מטה) ע"פ הלכות התורה, בהפס"ד ע"ד "חזקת משיח" המבוסס על דברי הרמב"ם בהל' מלכים (כפי שנזכר גם בהשיחות דתקופה האחרונה).

ז. ומזה מובן גם בנוגע למצב ההוה:

כל השקו"ט בדברי הרמב"ם לקבוע אם המאורע דג' תמוז פועל שינוי בה"חזקת משיח", אינו ענין לקביעת זהותו של משיח, שבזה אין ספק מלכתחילה, ולדידן, אין צורך ב"חזקת משיח" כאשר התורה קובעת שנשיא הדור הוא "משיח ודאי".

אם יש מקום לשקו"ט, הרי זה רק ביחס להמשכה והגילוי בגדרי העולם (כנ"ל), ובענין זה, הרי לית מאן דפליג שבפועל ממש המצב ברגע זה – שאין אנו רואים בעיני בשר את נשיא הדור נשמה בגוף – הוא העלם והסתר הכי גדול שלא הי' כמותו מאז התגלות תורת החסידות... וכל זה – גם אם נצליח להעמיס בדברי הרמב"ם שמצב כזה אינו גורע מאומה ב"חזקת משיח".

ולאידך גיסא, לא יעלה על הדעת שהעלם והסתר זה משנה ח"ו מה שקבעה תורה שנשיא דורנו (דור השביעי, דור הגאולה) הוא המשיח – כשם שלא יעלה על הדעת שהעלם והסתר זה משנה ח"ו את העובדה שהרבי הוא נשיא דורנו, שכן, מה להלן כו' אף כאן, ואשתכח יתיר מבחיוהי, וכו' וכו'. ובמילא, בבוא רגע הגאולה בפועל ממש, יהי' הוא – נשיא דורנו – הגואל.

ופשוט שאין זה בסתירה לכך שמשיח צריך להיות מן החיים דוקא – כפי שהסביר הרבי שמצינו תח"מ של יחידים עוד לפני הגאולה, ובמילא, תחילה יקום הרבי ויחזור להיות נשמה בגוף לעיני בשר, ואז – בהיותו מן החיים – יגאל את בני".

וזהו גם פשוט דברי הרבי "והוא יגאלנו", "הרבי יוציאנו מן הגלות" – שהרבי הוא הוא הגואל, כיון שמשיח הוא נשיא הדור.

ולא כפי שרצו לפרש שהכוונה היא רק שהרבי יהי' עמנו ויעמוד בראשנו (כשם שמשה רבינו יבוא בראש דור המדבר), אבל הגואל יכול להיות גם מישהו אחר, דוד המלך וכיו"ב – כי, נוסף לכך שאין זה הפירוש הפשוט של דברי הרבי בלשון צח וברור, הרי זה גם היפך האמור ומפורש בכ"מ שמשיח הוא נשיא הדור, שכן, הנשיא של דור השביעי, דור הגאולה, הוא – לא דוד המלך, הבעש"ט, אדמו"ר הזקן וכו', אלא – הרבי שלנו, שהוא זה שגמר והשלים את כללות מעשינו ועבודתינו בעשיית הדירה לו ית', ואין המלאכה נקראת אלא ע"ש גומרה, ונוצר תאנה יאכל פרי, ובמילא, הוא הוא יהי' הגואל.

- 1 משיח מן החיים.....
- 8 בענין הנ"ל.....
- 15 בענין הנ"ל.....
- 17 עשה והצליח.....
- 19 בין נהרג בבי"ד, לנהרג במלחמה במשנת הרמב"ם.....
- 21 מלך ש'לא הצליח עד כה או נהרג'.....
- 22 "משיח נמצא בעולם בזמן ומקום הגלות".....
- 23 "בדבר הלכה אין לנו להתחשב ברגשי בני אדם".....
- 26 "ככל מלכי בית דוד השלימים והכשרים שמתו".....
- 26 "ואם לא הצליח".....
- 27 "לא הצליח עד כה" – שלא גמר את כל המשימה.....
- 28 העמד משיח על חזקתו?.....
- 29 "ויכוף כל ישראל . . . וילחם מלחמות".....
- 30 האם "דוד מלכא משיחא" היה מלך?.....
- 30 "והוא יגאלנו".....
- 31 אישיותו של המלך המשיח בהלכות מלכים ובהלכות תשובה.....

**ונזכה
זעהן זיך מיט'ן
רבי'ן
דאָ למטה אין אַ
גוף ולמטה
מעשרה טפחים,
והוא יגאלנו**